

Cherednychenko G. A.

Ph.D., Associate Professor,

Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

**THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF
ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN UKRAINE AND THE DIRECTIONS
OF ITS IMPROVEMENT**

Чередниченко Г.А.

к. е. н., доцент

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

**МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО
ВДОСКОНАЛЕННЯ**

The article deals with the problem of forming a civilized entrepreneurship in Ukraine. The essence, content characteristics and elements of mechanism of state regulation of entrepreneurial activity are investigated. Directions for improvement of state regulation of entrepreneurial activity in Ukraine with the aim of formation and development of its progressive features are proposed.

Keywords: *state regulation, entrepreneurship, mechanism of state regulation of entrepreneurial activity.*

У статті розглянуто проблему формування цивілізованого підприємництва в Україні. Досліджено сутність, змістовні характеристики та елементи механізму державного регулювання підприємницької діяльності. Запропоновані напрямки вдосконалення механізму державного регулювання підприємницької діяльності в Україні з метою формування і розвитку її прогресивних рис.

Ключові слова: *державне регулювання, підприємництво, механізм державного регулювання підприємницької діяльності.*

Сучасні гострі проблеми України у сфері економіки і політики, що спричиняють велику небезпеку для цілісності і подальшого соціально-економічного розвитку нашої країни, значною мірою пов'язані з суттєвими вадами інституційних форм, запроваджених державою в процесі реформування

економіки радянського типу на ринкових засадах. Стандартні заходи держави щодо руйнування системи централізованого директивного планування економіки, лібералізації цін, приватизації державної власності, встановлення режиму відкритості національної економіки, що були здійснені в наших специфічних умовах і в певних формах, так і не забезпечили побудову конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки; розгортання процесу зростання і модернізації капіталу в реальному секторі економіки під впливом ринкового конкурентного середовища; формування цивілізованого підприємництва в дусі ідеалу теорії Й. Шумпетера – діяльності інноваційного типу, суб'єкти якої, ризикуючи своїм майном, здійснюючи «творче руйнування» застарілих елементів економічного життя, реалізують можливість практичного втілення інновацій. Замість того значною мірою відбулося «нетворче руйнування», деструкція, тому маємо деіндустріалізацію у вигляді деградації індустріального потенціалу країни та тінізацію економіки, включаючи її корупційну складову, велику диференціацію у розвитку регіонів та доходів громадян, відсутність ефективної системи соціального захисту населення та надзвичайне загострення економічних та політичних протиріч.

Наріжним каменем майбутньої економіки України, що має бути створена в процесі започаткованих новим урядом реформ, безперечно, має стати цивілізоване підприємництво, тому важливо взяти до уваги наступне положення теорії Й. Шумпетера. Він наголошував на тому, що поведінку фірми, як окремої деталі загального механізму здійснення органічного процесу зміни економічної системи, можливо оцінити лише в контексті її ролі у цьому процесі, в постійному потоці «творчого руйнування», тобто поведінку фірми неможливо зрозуміти поза цим потоком на основі гіпотези про нерухомість світу [1, с. 460-461]. Тому, на наш погляд, проблеми сучасного стану підприємницької діяльності в Україні і перспектив її подальшого розвитку необхідно розглядати з позиції тих рамочних умов діяльності підприємців, що задає держава, з позиції змістовних характеристик «поточку» її регуляторних впливів на підприємництво.

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів ринкової трансформації економіки України, в тому числі ролі держави в цьому процесі, особливостям формування ринкових структур в наших умовах присвячено багато праць таких українських науковців, як О. Амоша, Д. Богиня, Б. Гаврилишин, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, М. Долішній, Я. Жаліло, М. Зверяков, І. Малий, С. Мочерний, В. Черняк, А. Чухно та інші. Особливу увагу проблемам державного регулювання підприємницької діяльності в Україні приділяють такі вчені, як Ю. Бажал, З. Варналій, Т. Васильків, Т. Голікова, С. Дрига, В. Кредісов, В. Мельник, С. Митрофан, Н. Сабіна, Д. Чеберкус, О. Юлдашев, І. Ясіновська та інші. Однак, на наш погляд, потребують подальшого дослідження особливості розвитку підприємництва в умовах вітчизняної економіки; сутність, змістовні характеристики та елементи механізму державного регулювання підприємницької діяльності; напрямки вдосконалення механізму державного регулювання підприємницької діяльності в Україні з метою формування і розвитку її прогресивних рис. Саме цій проблематиці присвячена дана стаття.

Сутність державного регулювання економіки в науковій і навчальній літературі, зазвичай, визначається як система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної, обмежувальної та іншої регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства. Під «механізмом державного регулювання економіки» розуміють технологію впливу держави на економіку, послідовність її дій в цьому напрямку. Цей «механізм» включає в себе суб'єкта та об'єкта регулювання; мету та завдання регулювання; принципи та методи регулювання; певну послідовність заходів регулювання та контроль за їх виконанням; оцінку наслідків здійснення певних регуляторних впливів держави на економіку.

На наш погляд, розповсюджені в науковій і навчальній літературі визначення сутності державного регулювання економіки та механізму цього регулювання певною мірою формальні, не розкривають місце цих феноменів в

системі суспільних відносин. Дослідження сутності державного регулювання економіки, з нашої точки зору, має виходити з того, що діяльність сучасної держави відображає одночасно надбудовні відносини (політичні та правові відносини, ідеологія і психологія різних соціальних груп або суспільства у цілому, заклади і організації – держава, політичні партії, суспільні організації) і базисні відносини (об'єктивні, економічні відносини, що складаються у сфері державного підприємництва на основі державної і державно-приватної власності, та здійснюють суттєвий вплив на приватний сектор економіки). Держава є перш за все політичним інститутом, який, маючи публічну владу та спеціалізований апарат регулювання суспільних відносин, в т.ч. і економічних відносин, створює певний регуляторний механізм для економічної сфери та забезпечує його функціонування. У той же час держава є й економічним інститутом – у сучасних економіках велику роль відіграє державний сектор, що пов'язаний з державним підприємництвом, створенням суспільних благ і потоком державних коштів, які суттєво впливають на умови відтворення різних господарчих суб'єктів і рівень добробуту різних прошарків населення.

З урахуванням цієї важливої обставини, сутність державного регулювання економіки можна визначити таким чином – це є система заходів в економічній сфері, що здійснює держава в якості політичного та економічного інститутів, впливаючи, перш за все, на надбудовні відносини, а в кінцевому підсумку, й на базисні відносини з метою забезпечення більш ефективного функціонування економічної системи. Сутність механізму державного регулювання економіки, з нашої точки зору, полягає в тому, що це є механізм здійснення державного впливу на процеси в національній економіці з метою досягнення певних довгострокових і короткострокових цілей розвитку економіки і суспільства у цілому. Цей механізм має об'єктивну і суб'єктивну складові, відображає діалектику об'єктивного і суб'єктивного в економіці. Конкретні напрями, змістовні характеристики, обрані методи державного регулювання відображають суб'єктивне осмислення представниками державної влади об'єктивної реальності на певному історичному етапі розвитку

національної економіки. Вони можуть спиратися на положення різних економічних теорій або суперечити їм, адекватно чи неадекватно відображати об'єктивну реальність певної країни в даний час, реальні тенденції та потреби розвитку економічного життя суспільства. Але коли механізм державного регулювання економіки спрацював, то він спричинив об'єктивацію певних правових і господарчих відносин, вплинув на реальні, об'єктивні умови здійснення відтворювального процесу на різних рівнях економіки і в суспільстві в цілому в даний момент і на майбутнє. Ця створена ним нова реальність, що несе на собі відбиток адекватності чи неадекватності заходів державного регулювання об'єктивним економічним процесам і тенденціям, відповідно, або сприяє прогресивному руху суспільства, або гальмує цей рух чи навіть зумовлює зворотній рух, втрату певних набутих прогресивних характеристик соціально-економічного життя.

Сутність механізму державного регулювання підприємницької діяльності (більш вузьке поняття), на наш погляд, полягає в тому, що це є механізм здійснення державою впливу на процеси, що відбуваються у підприємницькому секторі національної економіки, з метою створення умов для його ефективного функціонування, формування і розвитку прогресивних рис підприємницької діяльності, що проявилися у найбільш економічно розвинутих країнах.

Досліджуючи проблеми формування і функціонування підприємництва в умовах вітчизняної економіки, перш за все, слід відзначити деформовану структуру економіки, яка за роки реформ не тільки не покращилась, а навпаки, погіршилась за рахунок зменшення у виробництві продукції частки найбільш технологічно просунутих галузей та галузей, які виробляють предмети споживання, і збільшення частки галузей сировинної спрямованості.

У цьому контексті слід відмітити як обґрунтоване твердження А. А. Гриценко відносно особливостей структурного та інституційного підходів в економічній політиці України. Він пише: «У різних історичних і соціально-економічних умовах вони можуть виконувати різну роль. У розвинених і структурно збалансованих економіках провідна роль належить

інституціональним підходам, що забезпечують розкриття потенціалу ринкових механізмів. У структурно деформованих економіках такі ж підходи можуть вести до поглиблення структурних диспропорцій» [2, с. 70]. Тому проведення інституціональної реформи ринкового типу без урахування головної структурної проблеми економіки України спричинило поглиблення деструкції базових економічних структур. Таку ситуацію А. А. Гриценко пов'язує з інверсійним типом ринкової трансформації, що сполучається з глобалізаційними процесами, внаслідок чого Україна на основі ринкових законів пристосувалась до певних сегментів світового ринку в якості сировинного придатка, тому галузева структура її економіки визначається не внутрішніми потребами економічного розвитку, а зовнішнім попитом сировинного характеру. Ще одним наслідком інверсійної ринкової трансформації він вважає формування двоїстої інституціональної структури суспільства і суб'єктів господарювання, які націлені не на розвиток виробництва шляхом конкуренції і застосування інновацій, а на швидке збагачення за рахунок різних тіньових схем. За формально правильними нормами приховується протилежна їм сутність, тіньова економіка прикрита легальними формами – відкати, рейдерські захвати бізнесу, використання політичної влади для зростання власного бізнесу і використання бізнесу для отримання влади [2, с. 76-77].

Фактично наша держава не впоралась з виконанням дуже важливих функцій, що має виконувати держава у будь-якій сучасній економіці і особливо в економіці, що здійснює кардинальні зміни в економічній системі і мусить виправляти економічні диспропорції радянських часів, – здійснення великих структурних зрушень в економіці, обумовлених НТР, і стимулювання економічного зростання переважно на інтенсивно-інноваційній основі; забезпечення соціальної орієнтованості економіки, включаючи створення ефективної системи соціального захисту населення, що відповідає громадській думці стосовно соціальної справедливості і сприяє зростанню згуртованості суспільства для досягнення стратегічної мети у розвитку економіки.

Враховуючи ці обставини, слід відзначити, що для виходу зі складної ситуації у вітчизняній економіці буде недостатньо традиційного державного регулювання підприємницької діяльності, що теоретично ґрунтується на необхідності державного втручання в економічні процеси у випадку прояву «неспроможностей ринку», – боротьба з монополізмом; заохочення чи обмеження економічної діяльності, що супроводжується зовнішніми ефектами; забезпечення виробництва суспільних благ; виправлення інформаційної асиметрії. Необхідні масштабні макроекономічні заходи щодо прогресивної структурної перебудови економіки і забезпечення її соціальної спрямованості, лише це дозволить створити нові інституціональні рамкові умови для розвитку цивілізованого підприємництва в нашій країні.

Важливе значення для вирішення досліджуваної проблеми, на нашу думку, мають ідеї М. Портера і М. Крамера, які вони сформулювали, аналізуючи особливості функціонування підприємництва в умовах фінансово-економічної кризи 2008-2009 років та висловлюючи свою позицію стосовно того, якою має бути відповідь капіталізму на виклики глобальної економіки [3]. Критичні зауваження на адресу конкретних фірм і бізнесу у цілому були пов'язані з тим, що вони отримували надвисокі прибутки за рахунок загострення економічних, соціальних і екологічних проблем, які притаманні сучасному суспільству. На думку авторів, компанії дуже вузько розглядають створення споживацької цінності, намагаючись оптимізувати короткострокові фінансові потоки, вони ігнорують більш широкі і довгострокові можливості, що існують у суспільстві. М. Портер і М. Крамер на прикладі таких компаній, як Google, IBM, Intel, Johnson & Johnson, Nestlé, Unilever, Wal-Mart і Thomson Reuters показали, що створюючи суспільну чи поділену цінність (shared value), можливо одночасно підвищити економічну ефективність. Наприклад, IBM і Intel своїми інформаційними продуктами допомагають іншим фірмам економити енергетичні ресурси, що задовольняє суспільні потреби і створює економічну цінність для споживачів. Фірма Thomson Reuters розробила послугу для фермерів з низькими доходами – за 5 дол. в квартал вона забезпечує їх

якісною інформацією про погоду, дає поради по виконанню сільськогосподарських робіт і т. д. Послуга сприяла зростанню доходів фермерів на 60% і принесла додатковий прибуток цій компанії. Турбота компанії Johnson & Johnson про своїх працівників, додаткові програми медичного страхування, спеціальна програма відмови від паління зекономили фірмі 250 млн. дол. на витрати з охорони здоров'я, забезпечили повернення \$ 2.71 за кожен долар, що був витрачений на оздоровчий період 2002 - 2008 років, а також підвищили лояльність працівників.

Автори відзначають, що мова не йде про благодійність, мається на увазі, що саме суспільні потреби визначають ринки, а незадоволення цих потреб спричиняє зростання витрат фірм через неефективне використання сировини і енергії, виробничий травматизм, витрати на додаткове навчання співробітників, які не були належним чином підготовлені у навчальних закладах. Ігноруючи суспільні потреби в стабільному економічному розвитку, збереженні природних ресурсів, в програмах соціального захисту, медичному страхуванні, в якій освіті, компанії вимушені здійснювати значні витрати у зв'язку з наслідками незадоволеності суспільства. М. Портер і М. Крамер наголошують на тому, що задоволення суспільних потреб не обов'язково створює додаткові витрати, якщо використовуються нові технології, інновації, ефективні управлінські рішення, тобто бізнес підходить до задоволення суспільних потреб по-підприємницьки. Концепція суспільної цінності дозволяє використовувати суспільну цінність як фактор, що диференціює фірми по рівню конкурентоспроможності, створюючи стійку конкурентну перевагу.

З урахуванням усіх цих обставин, можна зробити відповідні висновки і рекомендації. По-перше, визначаючи змістовні характеристики та напрями механізму державного регулювання підприємницької діяльності, важливо здійснити «творче руйнування» стереотипу стосовно суперечності між економічною ефективністю і соціальною справедливістю, тобто соціальною складовою у діяльності приватних фірм. Під час останньої фінансово-економічної кризи особливо чітко проявились стійкі конкурентні переваги

фірм, які сполучають мету максимізації ринкової цінності для збільшення прибутку з метою максимізації соціальної цінності – вирішення гострих суспільних потреб, що у підсумку забезпечує успіх фірми як в економічному, так і в соціальному ракурсах. Саме ці якості підприємницької діяльності, що відображають пристосування капіталізму до нових реалій економічного життя, суттєві зміни в базисних відносинах, необхідно підтримувати і заохочувати заходами державного регулювання підприємницької діяльності в Україні.

По-друге, в умовах надзвичайно складної ситуації у вітчизняній економіці, урізання більшості видатків державного бюджету, зокрема соціальних видатків, важливо державне регулювання підприємницької діяльності зосередити на її спрямуванні до прогресивної структурної перебудови економіки як в галузевому аспекті, так і в аспектах зростання частки інноваційного, соціально орієнтованого підприємництва у виробництві ВВП та чисельності зайнятих. Це регулювання має здійснюватись у двох напрямках: виконання регулюючих функцій держави як політичного і як економічного інститутів. В першому випадку мова йде про використання політичної влади, правових елементів механізму державного регулювання для підтримки і розвитку підприємництва з соціально важливими якостями, в другому випадку – про використання економічної влади, економічних елементів механізму державного регулювання для створення необхідної виробничої і соціальної інфраструктури, суспільних благ як умови розвитку цивілізованого підприємництва.

По-третє, з урахуванням рекомендацій дослідників державного впливу на підприємницьку діяльність в Україні, інноваційних і соціальних якостей підприємництва [4, 5, 6, 7] важливо розробити чіткі критерії оцінки цих якостей як передумови особливої уваги держави до цієї діяльності, застосувати прямі і непрямі методи підтримки та заохочення підприємництва з соціально важливими якостями (в рамках угоди про членство України у ВТО).

По-четверте, ефективність механізму державного регулювання підприємницької діяльності в Україні, його сприяння прояву прогресивних

тенденцій економічного розвитку, залежатиме від ступеню успішності боротьби з корупцією і встановлення режиму громадянського контролю за всіма стадіями розробки, втілення і моніторингу наслідків такого регулювання.

Література

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер Й. А.; пер. с нем. – М.: Эксмо, 2007. – 864 с.
2. Гриценко А. А. Экономическая политика Украины: соотношение институциональной и структурной составляющих / А. А. Гриценко // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая . – Донецк: ДонНТУ, 2014. – № 1. – С. 70-79.
3. Porter Michael E., Kramer Mark R. Creating Shared Value / Michael E. Porter, Mark R. Kramer // Harvard Business Review. – 2011. – № 1. – Режим доступа: <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>
4. Васильків Т. Г. Удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності в Україні / Т. Г. Васильків // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 145-150.
5. Іващенко А. І. Теоретичні аспекти розвитку соціальної відповідальності інвестицій в Україні / А. І. Іващенко // Облік і фінанси. – 2014. – №3(65). – С. 90-95.
6. Оліх Л. А. Роль науково-технічних послуг у формуванні національної інноваційної системи / Л. А. Оліх // Ефективна економіка. – 2012. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1481>
7. Чеберкус Д. В. Держава у стимулюванні розвитку інноваційного підприємства в Україні. / Д. В. Чеберкус // Інноваційна теорія Йозефа Шумпетера: сучасне звучання економічних та управлінських ідей: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29-30 листопада 2012 р.). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 235-238.